

ВОЄННА КАЗКА: ПЕРСПЕКТИВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ

Герасименко Н. В.

кандидат філологічних наук,

*старший науковий співробітник Відділу української літератури ХХ ст.
та сучасного літературного процесу*

*Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

Після початку Революції Гідності та російської агресії на Сході України (2014–2022) – час проведення АТО/ООС, дитяча література розвивалася досить стрімко, намагаючись зобразити переламні суспільні події в літературних творах. Приміром, події Революції гідності закарбовані у книжках «Мій тато став зіркою» Галини Кирпи (для молодшого шкільного віку), «Вертеп» Олени Захарченко (для підлітків), Наталі Нагорної «Повернутися з війни» (для підлітків) та ін. Натомість казок було обмаль, найвідоміші з них «Казка про Майдан» Христини Лукашук та «Війна, що змінила Рондо» Романи Романишин і Андрія Лесіва.

Однак з початком великої війни саме казка стала одним із найзатребуваніших жанрів дитячої літератури: свої авторські цикли запропонували маленьким читачам та їхнім батькам Ірен Роздобудько, Олена Лань, Галина Вдовиченко, Іван Андрусак, Олександр Михед та ін. Та попри безпрецедентність такого явища, об'єктом наукових досліджень сучасна казка, і зокрема, воєнна казка – досі не ставала, тож наша наукова розвідка є актуальною та на часі.

Мета роботи – дослідити твори «Казка про загублену бабусю» Ірен Роздобудько, «Ведмедик прямує на Захід», «Друге життя горнятка» Галини Вдовиченко, «Бічура» Олени Лань та ін., проаналізувати їх, вичленити й характеризувати особливості авторських текстів. Це допомагає сформувати чіткіше уявлення про жанрові модифікації сучасної казки, й зокрема, про різновид воєнної казки, а також визначити місце в ієрархії інших воєнних жанрів.

У Літературознавчій енциклопедії казка тлумачиться як «жанр усної народної творчості, що відрізняється від інших фольклорних наративів (легенда, переказ, бувальщина тощо) настановою на вимисел...» [2, с. 450].

У «Лексиконі загального і порівняльного літературознавства» Федір Євсєєв у статті про казку пояснює термін як «особливий тип оповідання,

у яких особливу роль при творенні змісту, структури, семантики й поетики, особливостей художнього вимислу відіграли міфоритуальні інтелектуальні надбання» [1, с. 241]. І далі науковець зазначає про розподіл на три умовні жанрові різновиди (групи): казки про тварин, чарівні (фантастичні) казки та побутові казки [1, с. 242].

Визначень авторської казки у друкованих виданнях досі немає, однак є в електронних ресурсах, де поняття розглядається як «авторський художній твір, прозовий або віршовий, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, у якому змальовуються неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв» [4].

З огляду на реалії усі сучасні авторські казки здебільшого торкаються перебігу російсько-української війни. Найбільший сегмент становлять побутові казки: це авторські тексти, написані в реалістичній манері, в кожному з яких зображено певний фрагмент чи емоція війни. Наприклад, евакуація мам із дітьми, які рятуючи малих від ракетних атак, вимушено покидають рідний дім («Казка про загублену бабусю» І. Роздобудько, «Ведмедик прямує на Захід» Г. Вдовиченко та ін.); про життя українців-переселенців у чужих країнах («Друге життя горнятка» Г. Вдовиченко); є навіть казки-історії про перебування в обложених ворогом містах з його реаліями – сидіння в підвалі, скидання бомб, пошуки їжі, тіла загиблих на вулицях та ін. («І буде весна» Ольги Вовк).

Зауважимо той факт, що в сучасних побутових казках відсутня диференціація на позитивних і негативних героїв, як-от передбачено у традиційних історіях, де персонажі максимально типологізовані, а наприкінці розповіді зло обов'язково подолане й покаране. У сучасних казках – нема ані поділу на хороших і поганих героїв, ані традиційного конфлікту поміж ними. Від традиційної побутової казки автори сучасної запозичили лише відображення в оповіді суспільних процесів (у нашому випадку – атрибутів воєнної дійсності), тому в цих казках так легко впізнати сьогодення.

До різновиду чарівних казок слід зарахувати казку «Бічура» О. Лань. У ній так само йдеться про війну: цього разу – герої в підвалі плетуть маскувальні сітки. Це авторський твір, де максимально збережено особливості міфологічного казкового світосприйняття: розмаїта система персонажів, усі вони – демонологічні істоти: домовики, дідько, судениця, воструха, бічура [3]; є поділ на хороших, які допомагають людям (військовикам на фронті, їхнім родинам у тилу), а є такі, які шкодять; є подієве розгортання сюжету з обов'язковою кінцівкою – перемогою добрих сил. Загалом події в казці Лань відбуваються одразу в двох площинах – міфологічній і реальній, причому вчинки, скажімо,

в міфологічній мають здатність впливати на реальну, й навпаки, у тексті проступає потужне інтелектуальне міфологічне підґрунтя [1, с. 242].

Таки само у двох вимірах розгортаються і події і в казці «Відьма» О. Лань. Молода лікарка, спадкова відьма, рятує на фронті пораних, їй допомагають потерчата, нехрещені діти, які після загибелі унаслідок російських ракетних атак, стали невидимими охоронцями своїх батьків-військовиків. А коли окупанти проривають українські позиції, пліч-о-пліч стають з українськими воїнами на захист рідної землі, від яку й мають свою магічну та цілющу силу.

Зазначимо, що після подій Революції Гідності й початку російської агресії на Сході України саме через в міфологічному ключі чарівної казки, через її символи й архетипи сучасні автори намагалися пояснити малечі про суспільні злами й потрясіння, здебільшого у категоріях «Добро-Зло», «Світло-Темрява». Так беркути у «Казці про Майдан» Лукашук – це чорні птаці Зла, українці-майданівці постають в образі Божих Голубів, простежується універсальна міфологічна концепція всесвіту з «древом світовим» [1, с. 242]. Схожий принцип розкриття дискурсу війни й в книжці Романишин та Лесіва «Війна, що змінила Рондо», де мир трактується в ньому як Світло, а війна як Темрява. Такі символи-тлумачення в обох казках досить абстрактні й несуб'єктні, їх можна застосувати до будь-якого збройного конфлікту в світі, натомість кризь «Бічуру» Лань чітко проступає російсько-українська війна.

Різновид казки про тварин наразі представлено чи не найменше: згадаймо лише «Ведмедик прямує на Захід» Г. Вдовиченко. У ній – йдеться про ведмедика-іграшку, чия маленька господинька, разом зі своєю родиною, рятуючись від війни, виїхала з рідного дому й досі не повернулася. І хоча героями казок про тварин виступають зазвичай живі звірі, а в цій історії ведмедик спершу лише іграшка, однак авторською волею стається диво – ведмедик оживає і вирушає на пошуки своєї хазяйки. Ведмедик стає уособленням духу Дому, його Охоронцем від злих сил. Історія дуже щемлива, емоційно нагадує сучасні побутові авторські казки.

Підсумовуючи зазначимо про таке: у сучасній українській дитячій літературі спостерігається сплеск казок на військову тематику. Зокрема, є підстави говорити про три різновиди жанру: побутові, чарівні та казки про тварин. До першої належать авторські твори, в якій в реалістичній формі розповідається про якийсь фрагмент чи емоція війни, на кшталт, евакуації з України, про життя вимушених переселенців-утікачів від війни в інших країнах тощо. До чарівних належать твори, дія в яких відбувається в міфологічній площині, а її дійовими особами так само виступають демонологічні чи казкові персонажі, як-от, у казці «Бічура» О. Лань. Казок про тварин поки що найменше, однак, сподіваємося, що ця ніша

обов'язково поповниться, коли з'явиться більша можливість оприлюднювати свої твори.

Нині можемо констатувати з певністю, що жанр казки справді затребуваний у сучасному суспільстві [5]. Чільне місце наразі посідає авторська казка, народний епос про російсько-українську війну з'являться дещо пізніше. Загалом, казки для сучасних поколінь, на долю якого випала війна, перестають бути вигаданими історіями – у так званій казковій реальності діти впізнають свою дійсність, у героях і перипетіях їхніх доль – проводять аналогії зі своїм життям, разом із персонажами долають життєві їхні/свої випробування. Тому особливо важливо, щоб жахливі реалії сьогодення – воєнної дійсності перетворилися на казку зі щасливим кінцем.

Література:

1. Євсєєв Ф. Казка. Лексикон загального і порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича, Б. Іванюка, П. Рихла. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 241–244.

2. Казка. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. С. 450.

3. Лань О. Бічура. Вічність трива цей день. Художні хроніки війни. Тернопіль : Джура, 2023. С. 282–287.

4. Літературна казка. Вікіпедія. URL: [_https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B0](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B0) (дата звернення: 16.04.2024).

5. Українські діти шукають опертя в сучасних казках, а не класичних, – літературознавиця Ніна Герасименко. URL: <https://zahid.espresso.tv/news-ukrainski-diti-shukayut-opertya-v-suchasnikh-kazkakh-a-ne-klasichnikh-literaturoznavitsya-nina-gerasimenko> (дата звертання 16.04.2024).